

Sanatorij »Emona« je bil rdeč

Rumena stavba nasproti sodobnega televizijskega centra ni danes nič posebnega. Lepa je pač njena secesijska arhitektura; zato pa je tem bolj zanimiva njena zgodovina, vezana na narodnoosvobodilni boj v Ljubljani. Tu je bil namreč Dergančev sanatorij, ki je od samega začetka sodeloval z organizacijo OF v Ljubljani; še več, tu so se zdravili prvi organizatorji odpora in prvi partizani.

»Glavno vlogo pri vsem tem je odigrala moja mama Hedvika Derganc, ki je upravljala sanatorij in imela veliko avtoriteto med osebjem,« je začela pogovor Martina Derganc, članica številne Dergančeve družine, zapisane narodu in medicini.

Njen oče in štirje bratje, zdravniki so delali v sanatoriju in se med prvimi tudi vpisali v vrste pripadnikov OF. Na ta način so se prvi ranjenci tudi zdravili v tem sanatoriju, seveda pod tujim imenom. Ljubljanski ilegalci so prav tako našli zavetje pod Dergančevo streho. Prvega ranjenega partizana so sprejeli že julija leta 1941. Privedel ga je dr. Breclj. Kasneje so tu našli zdravniško pomoč tudi naši znani revolucionarji, kot so Vida Tomšič, Boris Zihel, Aleš Bebler in drugi.

»K nam so hodili tudi na preglede. Spomnim se, kako je nekoč tovarišica Dermastija pripeljala kar celo četico aktivistov in vse se je srečno izteklo,« je povedala Martina Derganc.

– V sanatoriju ste verjetno vsak dan imeli koga, zaradi katerega ste se tresli, kaj bo, če bodo okupatorji zvedeli zanj. Kdaj je bilo najbolj vroče?

»Bom rekla, najbolj hudo je bilo ob atentatu na belogardista Praprotnika, ko so ranjenega atentatorja, člana VOS,

pripeljali k nam, a je po operaciji zaradi krogle v pljuča umrl. Vso noč nismo spali. Papa si je belil glavo, kaj naj stori in je zadevo rešil tako, da ga je dal pokopati kot navadnega bolnika. A Italijani niso dali miru; prišlo je tako daleč, da so truplo na Žalah celo izkopali in potem je morala mama poslušati očitke, zakaj tega niso prijavili in da morajo v prihodnje vse takšne primere naznaniti takoj po sprejemu. Odslej so nam bili fašisti nenehoma za petami.«

Zavlačevanje in pobeg

A Dergančevi so hrabro opravljali svojo domovinsko dolžnost še naprej. Martina Derganc se spominja, kako si

Martina Derganc se še živo spominja težkih dni v času okupacije

je oče delal zabeležke v čudni latovščini, da jih pač nihče ne bi znal prebrati. Posebej zapleteno je bilo tudi takrat, ko so skrivali heroja Kravanjo-Skalarja. Le-ta je bil že pred drugo svetovno vojno član protifašistične organizacije na Primorskem in Italijani so ga aretirali kmalu zatem, ko so zasedli Ljubljano. Pri tem so ga ranili v pljuča in ga nato zdravili v ljubljanski bolnišnici pod močno stražo. Zdravniki so na razne načine zavlačevali njegovo ozdravitev, ker so se zavedali, da ga bodo Italijani obsodili na smrt. Organizirali so njegov pobeg in ga skrili v sanatorij »Emona«, od koder so ga prepeljali v stanovanje ene od Dergančevih hčera, dokler ni ozdravel in odšel v partizane.

Italijani so bili pasji

»Italijani so postajali vse bolj pasji, kajti med njimi so bili zagrizeni fašisti. Ljubljana je bila obdana z žico in ni jim šlo v glavo, da bi kdo »držal« z banditi. Racije smo imeli skoraj na dnevnem redu. V bolnišnico so prihajali italijanski zdravniki in občasno opravljali vizite, pri čemer so zahtevali, da jim pokažejo originalno dokumentacijo za nekatere bolnike. Zdravniki so jo, razumljivo, verno ponarejali in spretno prikrivali svoje varovance. Počasi je v Ljubljani le postajalo prevročje in leta 1942 je tudi že steklo organizirano partizansko zdravstvo v gozdovih. Medtem je Emona postala že predmet govoric, da je rdeča, da njeni zdravniki hodijo na teren zdraviti partizane in da jih zdravijo celo v samem sanatoriju.«

Poslopje sanatorija »Emona« danes

»Februarja leta 1942 smo bili izdani. Domnevamo, da nas je kdo izdal pod pritiskom hudega mučenja. Brat Franci je bil tistega dne dogovorjen, da odide v partizane, a so, kot se je izkazalo, tistega človeka, ki bi ga moral odpeljati na zvezo, prijeli. Takoj naslednjo noč so nas Italijani obkolili in aretirali zdravnike. Na srečo smo dan pred tem, kakor da bi bili slutili, vse ranjene člane OF in partizane prenesli v druga zavetja. Tisto noč smo imeli v hiši pravi pekel; italijanska policija je preiskala ves sanatorij, navzkrižno zasliševala osebe, preiskala zapisnike popisov bolezni, operacijske protokole in bolniške sobe,« je še povedala Martina Derganc, ki je bila o vsem v hiši dobro obveščena, četudi ni delala v očetovem sanatoriju.

»Sem farmacevtka in sem delala v eni od ljubljanskih lekarn. Na ta način sem zlahka prinašala zdravlila domov in jih oddajala železničarju, ki je vsakih štirinajst dni hodil k nam ponje,« je nekaj dejala tudi o sebi.

To je nadaljevala tudi potem, ko so ji enega od bratov odpeljali v internacijo in ko so Italijane zamenjali Nemci. Zveza med sanatorijem in partizanskim gibanjem se je kljub strogemu nadzoru nadaljevala vse do konca vojne. Kakor nam je povedala Martina Derganc, so z Nemci imeli celo manj težav kot z Italijani, ker so Dergančevi govorili nemško in ker je eden od Dergančevih zdravnikov delal v Avstriji. Tudi za dr. Francija Derganca, partizanskega zdravnika, so mislili, da je v tujini in zato je bil sanatorij manj sumljiv.

»Dolžnost do naroda in osvobodilnega gibanja nas je držala, da nam ni bilo mar nevarnosti, marveč smo sodelovali, kolikor smo mogli. V miru si je težko predstavljati, kaj vse lahko počne človek v vojni brez pomisleka in brez strahu, četudi tvega svoje življenje,« je za konec pripovedi o Emoni še navrgla Martina Derganc, čila in prijazna upokojenka iz Komenskega ulice.

A. ADAMIČ

NAŠI NAJMLAJŠI O SVOBODI, DOMOVINI IN PIONIRJIH

»Svoboda je tedaj, ko so vsi ljudje bratje in sestre«

Te dni se v mislih že ukvarjamo z bližajočim se praznikom – dnevom republike. Kujemo načrte, kako bomo preživeli proste dni in vendar nam zavestno ali podzavestno uhajajo misli v preteklost, v čase, ko smo pisali najsvetlejši strani naše zgodovine. Posebej pa so vznemirjeni naši najmlajši, tisti, ki so letos prvič prestopili šolski prag. Zanje so dnevi pred 29. novembrom več kakor navaden praznik. To je njihov veliki dan, dan, na katerega se v šoli še posebej skrbno pripravljajo.

Vzdušje v prvih razredih osnovnih šol bo verjetno konec meseca posebej slovesno. Tovarišice se bodo s cicibani pogovarjale o domovini in o tem, kako hude bitke so bile potrebne za to, da danes živimo v miru in da smo svobodni. Govorile bodo o pogumnih fantih in dekletih, ki so dali celo svoje življenje za to, da je njihovim vrstnikom danes lepo. Pripovedovale bodo o otrokih, ki se skoraj nikoli niso mogli igrati, tako kot se lahko igrajo otroci povsod, kjer ni vojne. Tako se bodo cicibani pripravljali na enega najbolj slovesnih trenutkov v njihovem življenju, na sprejem v pionirsko organizacijo.

Kaj pomenijo otrokom, ki bodo 29. novembra postali pionirji, besede domovina, svoboda, kdo je pionir in kakšen mora biti dober pionir? Otroci 1. b razreda OŠ narodnega heroja Toneta Tomšiča s Poljan so pripovedovali takole: SVOBODA JE:

– »tedaj, ko je na zemlji mir.« (Robert)

– »ko so si vsi ljudje bratje in sestre.« (Tone)

– »da si svoboden.« (Tomi)

– »svoboda je mir: lahko se igraš, lahko brez skrbi hodiš po ulicah, po gozdovih, v šoli se lahko mirno učimo... Z bratcem, mamico in očkom grem lahko na morje, ker je svoboda.« (Brina)

– »tisto, kar pride, ko se konča vojna. Zdaj imamo svobodo, ki so nam jo naredili partizani. Potrudil se bom, da bo vedno mir.« (Sandi)

– »svoboda, to je mir: da se imajo države med seboj rade, da se nihče ne strelja.« (Katja)

– »kadar lahko delaš, kar hočeš, ko si neodvisen in prost.« (Tone)

DOMOVINA JE:

– »tam, kjer mi živimo.« (Katja)

– »cela Jugoslavija, je velika in lepa.« (Gašper)

– »del sveta. Zelo jo imam rad. Rad

sem v naši domovini. V njej živi veliko pionirjev.« (Gorazd)

– »to, kar imamo mi vsi. Rad jo imam, ker je; to je lepo.« (Miha)

– »naša zemlja. Tam mi živimo.« (Brina)

– »je predel Jugoslavije. Rada jo imam, ker je bil v njej Tito.« (Silva)

PIONIR JE:

– »to so vsi dobri otroci.« (Silva)

– »se mora truditi, da bo še naprej mir.« (Ivo)

– »mora biti pošten, dober prijatelj in mora pomagati ljudem okrog njega.« (Tomi)

– »trudila se bom, da bom dobra pionirka.« (Katja)

– »komaj že čakam, da bom pionirka! Dobila bom rdečo ruto in modro kapo z zvezdo.« (Brina)

– »pionirji so otroci, ki živijo v naši domovini.« (Gorazd)

– »Veselim se, da bom postal pionir. Potem me bodo vsi cicibani radovedno gledali, ko bom nosil rdečo rutko in modro kapo z zvezdo, oni pa bodo še vedno cicibani z rumenimi rutkami...! Ponosen bom na to, da bom pionir.« (Gašper)

TEKST IN FOTO: DORA VODOPIVEC

Najbolj slovesen trenutek za cicibane je, ko dobi rdečo rutico okoli vratu.